

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для організації самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«КРАЄЗНАВСТВО»

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, заочної і
дистанційної форм навчання всіх фахових спрямувань Університету)*

Харків
ХНУМГ ім. О.М. Бекетова
2024

Методичні рекомендації для організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Краєзнавство» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, заочної і дистанційної форм навчання всіх фахових спрямувань Університету) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. М. В. Яцюк. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 28 с.

Укладач канд. іст. наук, доц. М. В. Яцюк

Рецензент

В. В. Жигло, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культурології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою історії і культурології, протокол № 7 від 07.12.2022.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Подано розгорнуту характеристику форм і засобів організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Краєзнавство».

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Суть і механізм реалізації самостійної роботи студентів із дисципліни «Краєзнавство».....	7
2 Місце і роль лекцій в організації самостійної роботи студентів.....	10
3 Місце і роль практичних занять в організації самостійної роботи студентів..	13
4 Методика вивчення першоджерел, навчально-методичної та наукової літератури.....	16
5 Пошук джерел у бібліотеках.....	22
6 Вимоги до написання реферату.....	25
Додаток А Зразок оформлення титульного аркуша реферату.....	27

ВСТУП

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17.04.02 № 347-2002 визначила на перспективу мету державної політики в освітянській сфері. Її суть – створення необхідних умов розвитку особистості й творчої самореалізації кожного, виховання людей, здатних ефективно працювати та вчитися протягом свого життя.

Головне ж завдання вищої школи – підвищити якість підготовки фахівців, забезпечивши сучасний рівень їхньої підготовки та оволодіння ними ґрунтовними теоретичними знаннями і практичними навичками. Кінцевим результатом навчання і виховання у вищому навчальному закладі є підготовка фахівця, який поєднує високий професіоналізм, ідейно-політичну зрілість із навичками організаторської та управлінської діяльності.

Удосконалення методики викладання дисципліни «Краєзнавство» – один з найважливіших напрямів у роботі вищої школи. Перебудова вищої і середньої спеціальної освіти гостро поставила питання про подальше наукове розроблення методики та організації самостійної роботи студентів (далі – СРС). З цією метою скорочується обов'язкове аудиторне навантаження студентів, вивільняється час для їхньої самостійної роботи й наукових досліджень. Змінилося співвідношення лекцій і семінарів (практичних занять) на користь останніх. Інтереси покращення якості підготовки фахівців вимагають збільшення індивідуальної роботи викладачів із кожним студентом, упровадження інтенсивних методів навчання, орієнтованих на розвиток критичного самостійного мислення студентів. У зв'язку з цим вивчення проблеми методики та організації самостійної роботи студентів є актуальним.

Структурні зміни в організації навчального процесу впровадження активних методів і форм навчання, розширення індивідуальної роботи зі студентами створюють сприятливі умови для вдосконалення організації самостійної роботи як найважливішої форми набуття знань студентами.

Об'єктивною реальністю для української вищої школи є той факт, що навесні 2005 року наша країна приєдналася до Болонського процесу. Цей крок є складовою частиною євроінтеграції України. Освітнє середовище і освітня галузь вступили в новий етап свого буття, що потребує докорінної зміни суті і форм організації та реалізації навчальної, наукової та виховної роботи.

Очевидно, інтереси поліпшення якості підготовки фахівців вимагають збільшення уваги професорсько-викладацького складу до індивідуальної роботи з кожним студентом, упровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на розвиток, насамперед, критичного мислення молоді. У цьому зв'язку проблеми методики самостійної роботи студентів набувають якісно нового змісту.

Принагідно вважаємо за потрібне акцентувати увагу на проблемі гуманізації сучасної вітчизняної освіти. Гуманізація сучасної української освіти, як основа модерної педагогічної практики, безперечно, потребує перегляду змісту навчального процесу, досконалої організації виховної роботи, яка спрямована на розвиток особистості студента, в тому числі і через самостійне оволодіння знаннями у вищих навчальних закладах. Отже, входження України до Болонського процесу має на меті також гармонійне поєднання технологічної складової освіти та гуманістичної традиції виховання і культури.

Основною умовою успішної самостійної роботи є її організованість, системність і плановість. Важливість цього виду навчальних занять є загальновизнаною. До того ж факторами, що впливають на якість самостійної роботи студентів є мотивація, формування у них раціональних навичок пізнавальної діяльності, розвиток творчого мислення, особливості навчальної дисципліни, практична реалізація методичних розробок. Таким чином, говорячи про євростандарти в українській освіті, варто усвідомлювати, що основні способи активізації самостійної пізнавальної діяльності студентів повинні бути спрямовані на виховання позитивного ставлення особистості до

процесу пізнання, що визначається позитивною мотивацією діяльності, стійкими пізнавальними інтересами.

Механізм реалізації зазначених вище чинників успішності самостійної роботи студента полягає, на наш погляд, у способах стимуляції активності самонавчання, а також у вмінні планувати самостійну роботу.

Стимулювати студентську активність в самонавчанні можна через підбір змісту навчального матеріалу, заохочення до самостійної розумової діяльності (обстоювання власної точки зору), вивчення допоміжної літератури і першоджерел, участь в диспутах, рецензуванні тощо.

1 СУТЬ І МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «КРАЄЗНАВСТВО»

Самостійну роботу студентів можна визначити як органічну і невіддільну частину навчального процесу, що обумовлює форму ідейно-теоретичної підготовки фахівця. Значення СРС полягає в тому, що вона:

а) дає змогу прищепити студентам потребу і навички систематичного і обґрунтованого вивчення історичних документів;

б) дозволяє напрацювати прийоми розумової діяльності і навичок наукового пошуку;

в) створює сприятливі умови для повного використання індивідуальних особливостей студента в навчанні;

г) сприяє перетворенню набутих знань на тверді переконання, які стають дороговказом у суспільному житті;

д) допомагає сформувати у студентів таких якостей, як акуратність, наполегливість та організованість у роботі;

е) є найважливішою умовою для набуття ними практичних професійних навичок.

Очевидно, що самостійна робота включає не тільки конкретизовані зусилля, які докладаються студентами під час самопідготовки, але й самостійну діяльність у процесі навчання. У широкому значенні зміст СРС із дисципліни «Краєзнавство» включає:

а) слухання і конспектування лекцій;

б) вивчення, конспектування і вміле використання історичних першоджерел;

в) вивчення рекомендованої літератури та її конспектування на заняттях;

г) використання консультацій;

д) підготовка рефератів;

е) участь у роботі наукового гуртка при кафедрі, підготовка наукових доповідей і повідомлень;

ж) підготовка до заліків чи екзаменів.

Організуючою формою самостійної роботи є навчальна лекція. Лекція виконує установчо-методичну функцію. На лекції студенти знайомляться з актуальними проблемами історичного минулого України та рідного краю, намагаються віднайти відголоски історичних подій у сучасності, а також визначити вузлові проблемно-концептуальні методологічні аспекти, що вивчаються. У лекції визначаються спрямування, методи, засоби самостійної роботи студентів щодо поглибленого вивчення праць, документів та їх конспектування. На лекціях випрацьовується потреба постійно звертатися до наукової, політичної, довідкової літератури, періодичних видань.

Лекції будуть мати найбільшу користь тільки в тому випадку, коли студенти не тільки уважно їх прослуховують, але й стисло і чітко записують основні твердження, копіюють схему, діаграму, таблицю. Конспект лекцій є вагомим допомогою під час підготовки до семінарських занять, контрольної співбесіди чи контрольної роботи, особливо в процесі самостійного вивчення предмету в міжсесійний період.

Готуючись до прослуховування наступної лекції, корисно відновити в пам'яті зміст попередньої, ознайомитися з літературою до нової теми, що значною мірою полегшує сприйняття наступної теми.

Самостійне вивчення студентами курсів у позааудиторний час включає вивчення і конспектування першоджерел, роботу з підручниками, підготовку до написання контрольних робіт і рефератів, вирішення проблемних завдань, вправ тощо. Успіх такої роботи значною мірою залежить від уміння навчатися систематично, цілеспрямовано і правильно організовувати роботу, а саме:

- а) визначити обсяг роботи;
- б) уважно ознайомитися з навчальною програмою курсу;
- в) визначити календарні терміни виконання навчальних завдань;
- г) скласти чіткий індивідуальний план.

Поточний контроль за самостійною роботою студента здійснюється під час практичних занять, тестового контролю, обов'язкових контрольних робіт.

Традиційна форма проведення практичних занять зі студентами (розгорнута бесіда) повинна поєднуватися із сучасними методиками опрацювання і обговорення історичного матеріалу. Сьогодні участь студентів у практичних заняттях повинна спрямовуватися не тільки на набуття певної суми знань, а головним чином, на формування умінь і навичок за допомогою отриманих знань самостійно вивчати складні процеси суспільного розвитку країни, її славетного історичного життя.

Одним з ефективних засобів активізації студентів на практичних заняттях є проблемне навчання, що сприяє розвитку творчої думки і процесу пізнання.

В студентському середовищі можуть виникати певні труднощі. Під час таких практичних занять виявляються різні рівні підготовки, творчої активності. Подолати такі тимчасові труднощі допоможе вивчення і засвоєння першоджерел.

Практичні заняття в умовах проблемного навчання можуть набувати різних організаційних форм – «круглий стіл», ділова гра, диспут, прес-конференція, конкурс на кращу обізнаність із першоджерелами тощо. Вони базуються на інтенсифікації навчального процесу через змагальність, поглиблення якісної підготовки, підвищення відповідальності за ефективне вирішення питань семінару, формування вміння відстоювати власні переконання, вести творчі дискусії, розвивати навички організаторської роботи.

Контрольна робота – одна з форм поточного контролю знань студентів за кожною темою навчальної програми семінарських занять – проводиться викладачем, який читає лекції або веде семінарські заняття. На контрольну роботу з'являються всі студенти.

Контрольна співбесіда – одна з форм поточного контролю знань студентів із кожної теми навчальної програми семінарських занять. Вона теж проводиться викладачем, який читає лекції або веде семінарські заняття. На співбесіду запрошуються студенти, які отримали незадовільну оцінку або були відсутні на семінарі, не розібралися з контрольною роботою або рефератом.

Підсумковий контроль самостійного вивчення курсів гуманітарних дисциплін здійснюється під час заліків або екзаменів.

2 МІСЦЕ І РОЛЬ ЛЕКЦІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Відомо, що лекції визначають зміст та ідейну спрямованість усього навчального процесу. Крім того, їм належить головне місце у викладенні дисципліни «Краєзнавство», у поглибленому розкритті найважливіших її тверджень. Саме на лекції викладач може наочно продемонструвати застосування методичних принципів теорії щодо аналізу актуальних проблем історичного розвитку українських земель. Саме тут студент має змогу простежити рух думки викладача, логіку її розвитку. Останні стандарти МОН України передбачають скорочення програми курсу і кількості лекцій при одночасному збільшенні годин на самостійні заняття. Скорочення лекційних годин означає необхідність виокремити головне і відмовитися від другорядного. Зменшення часу на лекції і збільшення його на самостійні заняття підвищує організаційну спрямовуючу роль проблемної лекції в навчальному процесі. Очевидно, викладач повинен задати напрям наступної самостійної роботи студентів, пробудити у них інтерес до поглибленого вивчення пропонованих історичних проблем. На лекції викладач повинен надати студентам основні поняття з предмету й зазначити, у якому напрямі необхідно його вивчати. Викладач прагне, щоб його лекція сприяла поглибленню самостійної роботи студентів, допомагаючи їм правильно організувати свою роботу з вивчення дисципліни «Краєзнавство». Лектор спонукає студентів до активної роботи щодо вивчення поточних питань курсу, допомагає їм під час опанування дисципліни, навчає працювати самостійно. Лекція відіграє організаційну та керівну роль у навчальному процесі; є науково-теоретичною і методичною основою для інших видів навчальної діяльності студентів. Вона повинна пробуджувати у студентів інтерес і потребу поглиблення самостійної роботи, стимулювати їх самостійно здійснювати пошуки.

З огляду на зростаючу роль СРС, істотно підвищуються навчально-методичні вимоги до проведення лекцій. Викладач повинен домогтися того, щоб лекція мала концептуально-методологічне спрямування, висвітлювала головні проблемні питання історичної теорії, найважливіші зрушення в державотворчому, суспільно-політичному та економічному розвитку українських земель в різні часи внутрішньої і зовнішньої політики країни. Окремо акцентуються напрями, методи і засоби самостійної роботи студентів з вивчення документів, навчальної та наукової літератури. Після закінчення лекції необхідно підбити підсумки, надати завдання для самостійного вирішення питань, які не були висвітлені в лекції, а також рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів з матеріалом. Також анонсується, яка тема буде розглядатися на наступній лекції і що студенти повинні прочитати для того, щоб якомога краще підготуватися до неї. Самостійно працювати студентів не можна змусити, але треба зацікавити. Самостійна робота – це, насамперед, самостійна думка. Творчо працювати може той, хто мислить, а тому викладач повинен пробуджувати думки, активізувати їх, розвивати самостійність мислення студентів, а це мислення автоматично сформує бажання самостійно працювати. Найважливіше призначення лекцій – залучити студентів до процесу активної, творчої самостійної діяльності.

Для розвитку у студентів творчої активності і самостійності дуже важливо, щоб зміст лекції, методика й викладання викликали інтерес, стимулювали творчу діяльність студентів. Треба пробудити у студентів інтерес до теми лекції, створити умови для очікування, а також розумове напруження. Для того щоб аналізувати пізнавальну діяльність студентів, лекторам потрібно на початку лекції дати план лекції, чітко визначивши мету. Кращому засвоєнню знань, активізації розумової діяльності студентів сприяє таке викладення матеріалу, яке побудоване за принципом проблемності. Окремі засади треба викладати у формі питань і відповідей, активізувати події, факти, стратегічні й тактичні гасла та робити теоретичні узагальнення. Таким чином активізується участь студентів у розгляді питань. Лекція спонукає студентів збагачувати свою

пам'ять, міркувати, навчатися, публічно виступати, полемізувати, презентувати, відстоювати свою позицію. Завдання викладача полягає в тому, щоб змусити студента працювати самостійно. Лекції повинні надати студентові «ключі» до розуміння теоретичних питань, які він буде вивчати самостійно.

Останнім часом поширення набуває проведення лекцій, у тому числі і з «Краєзнавства», за допомогою мультимедійних засобів. За таких умов застосовується якісно нова методика проведення лекції. Перед викладачем ставляться більш масштабні завдання щодо подання студентській аудиторії поточного історичного матеріалу. Особливого значення набуває вербально-візуальна складова навчального процесу. Саме поєднання традиційних методів викладання лекційного матеріалу з мультимедійним забезпеченням дає змогу студентам засвоїти більше історичних фактів, виявити їхні причинно-наслідні зв'язки.

Досвід показує, що однією з важливих методичних проблем є проблема співвідношення лекційного матеріалу й рекомендацій щодо подальшого вивчення теми. Треба прагнути до того, щоб студенти зрозуміли і засвоїли те, що їм надано, і пішли з лекції, розуміючи, що вони повинні робити далі. Вагання – головний ворог лектора на шляху до цієї мети. Кожна лекція має бути «школою мислення», колективного обмірковування й засвоєння матеріалу, стимулювати інтерес до предмету.

3 МІСЦЕ І РОЛЬ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Практичні заняття – це активна форма навчального процесу, різновид практичних занять, який передбачає обговорення під керівництвом викладача підготовлених студентами питань-доповідей, повідомлень. Практичні заняття передбачає також участь студентів у дискусіях, виступи з доповненнями до доповідей своїх колег. Крім того, не виключається можливість винесення на обговорення не підготовлених заздалегідь питань, проте, умовою є те, що аудиторія хоча б у загальних обрисах обізнана з предметом дискусії.

Без сумніву, на практичних заняттях студенти розширюють, поглиблюють і зміцнюють знання, набуті на лекціях і під час самостійної роботи. Набуваються навички критичного аналізу документів, наукової літератури. Студенти опановують мистецтво публічних виступів, ведення полеміки, обстоювання власних поглядів. Накопичуючи нові факти, студенти водночас виробляють уміння користуватися науковою термінологією.

Отже, беручи участь у підготовці, а також в обговоренні поточних питань, які винесено на практичне заняття, здобувачі вищої освіти глибше засвоюють історію рідного краю, розвивають самостійність щодо підходів до аналізу актуальних питань української історії і культури.

Навчально-методична практика української вищої школи передбачає використання різних типів практичних занять, що мають особливу структуру і методику проведення. Вони можуть бути застосовані і під час вивчення дисципліни «Краєзнавство». З-поміж цілої низки різних типів практичних занять варто виокремити такі:

а) вступне практичне заняття, яке зазвичай проводиться на початку вивчення всього курсу «Краєзнавство» (метою є інформування студентів про подальший хід роботи, її зміст: плани занять, список джерел; психологічна підготовка студентів до майбутнього навчання);

б) практичне заняття у вигляді розгорнутої бесіди (його відрізняють чітко сформульовані, тісно пов'язані між собою питання з певної теми, які формулюються як пізнавально-контрольне завдання, на яке студенти мають відповісти після самостійного вивчення програмного матеріалу);

в) практичне заняття у вигляді доповідей і повідомлень (під час його проведення студенти-доповідачі послідовно і логічно викладають свої думки, аргументуючи їх конкретними фактами, а інші студенти їх слухають, ставлять запитання, визначають сильні і слабкі сторони доповідей);

г) практичне заняття-диспут (семінари дискусійного спрямування, сприяють формуванню у студентів уміння обговорювати проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, висловлювати аргументовані погляди, чути один одного тощо).

Таким чином, підготовка студентів до практичних занять, а також їх проведення на рівні виступів (відповідей), тісно пов'язані із самостійною роботою. Очевидно, це передбачає формування у студентів власного погляду на конкретну проблему з урахуванням вивченого історичного матеріалу, самостійного та оригінального мислення. Студент має усвідомлювати, що практичні заняття проводяться як задля перевірки й оцінювання його знань, так і є ефективним засобом самоконтролю здобутків і прорахунків. Відомо, що низька активність студентів на практичних заняттях, незадовільні бали, є прямим свідченням недостатньої підготовки, а отже, неефективної самостійної роботи. Неефективність самостійної роботи під час підготовки до практичного заняття виявляється ще й у формальному підході окремих студентів до своїх обов'язків. Висновок очевидний: сумлінна системна самостійна підготовка й активна участь у семінарі – обов'язкові для всіх студентів.

Не зайвими будуть і поради, які допоможуть студентам якісно опрацювати завдання до практичних занять, зокрема:

а) уважно ознайомтеся з темою і планом практичного заняття, з кожним заданим питанням;

б) знайдіть і замовте в бібліотеці необхідні рекомендовані джерела;

- в) уважно прочитайте зміст навчальної і наукової літератури, які розкривають суть винесених на обговорення питань;
- г) не кваплячись, намагайтесь осмислити і зрозуміти прочитане;
- д) законспекуйте необхідний матеріал, випишіть ключові дати, імена, цитати;
- е) в разі потреби опрацюйте додаткову літературу;
- ж) складіть план, тези або текст свого виступу з кожного питання практичного заняття;
- и) насамкінець уважно прочитайте свої записи і спробуйте їх переказати.

4 МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПЕРШОДЖЕРЕЛ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ТА НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Викладання «Краєзнавства» у закладах вищої освіти передбачає високі вимоги до методики самостійної роботи з першоджерелами, оволодіння навичками систематичного і обґрунтованого підходу до поглибленого засвоєння навчальної програми курсу, формування у молодих фахівців патріотичного світогляду.

Кожен студент повинен розуміти, що основою самостійної роботи при вивченні дисципліни «Краєзнавство» є системна робота з історичними джерелами. У навчальному процесі трапляються непоодинокі випадки, коли недостатня підготовленість пояснюється невмінням студента знайти необхідну літературу в бібліотеці та опрацювати її.

Працюючи над першоджерелами, спочатку треба ознайомитися з відповідним розділом навчальної програми, прочитати відповідний розділ навчального посібника, конспект лекції. Після цього необхідно дати оцінку джерелу в цілому. Для цього треба розглянути титульний аркуш (автора, повну назву книги або брошури, місце і рік видання, видавництво), прочитати підзаголовки (у них відбито структуру і основні ідеї твору), ознайомитися з обсягом роботи. Це дає змогу скласти загальне уявлення про першоджерело, його зміст, продумати план його вивчення.

Наступний етап роботи студента над книгою – знайомство з переднім словом та вступом, якщо такі в ній є. За ними можна скласти більш повне уявлення про структуру твору, зрозуміти мету, яку переслідував автор.

Працюючи з першоджерелами, важливо знати історичні умови, конкретні обставини епохи. Це необхідно для того, щоб зрозуміти проблеми, які розглядаються.

Важливо також ознайомитися з науковим апаратом твору: посиланнями на джерела, додатками та ін.

Після попереднього ознайомлення з книгою, наступним етапом роботи має стати ознайомлення з тестом твору, вивчення визначених у ньому питань. У процесі прочитання рекомендується додержуватися таких вимог: читати першоджерело треба не поспішаючи, уважно та ретельно обмірковувати його зміст, домогтися глибокого розуміння й засвоєння прочитаного, виділяти найважливіше, найістотніше. Під час прочитання першоджерела особливу увагу треба приділяти тим місцям і фразам, які виділені курсивом, жирним шрифтом, розрядкою. У такий спосіб підкреслюється значення важливих положень роботи, ідей, думок автора. Не рекомендується переривати читання в середині речення, абзацу, параграфу, оскільки незакінчена думка не засвоюється. Не можна пропускати незрозумілі, незнайомі слова. Для з'ясування їх змісту необхідно користуватися словниками, консультуватися з викладачем.

Сьогодні особливого значення набуває грамотність студента у роботі з термінами, тому важливою є постійна й кропітка робота з довідковим матеріалом (політичний словник, словник іноземних мов, енциклопедичні видання). Отже, термінологічна ерудиція – важливий показник загальної культури людини, її інтелігентності.

Необхідно обов'язково прагнути до усвідомленого, осмисленого читання, вдумуватися у кожну фразу, перечитувати незрозуміле, шукати відповіді на питання, що виникають у процесі читання, знаходити в тексті суть, головні думки та ідеї. Усвідомлене читання допоможе знайти відповіді на питання до семінару.

Не варто боятися труднощів, незрозумілих місць. Зустрівши складний за змістом абзац або параграф, необхідно перечитати важке місце вдруге, відмітити його, щоб пізніше до нього повернутися. Студенти повинні знати: навички самостійної роботи накопичуються поступово і залишаються у свідомості назавжди.

Осмислене читання сприяє не тільки розумінню, але й запам'ятовуванню прочитаного. Інколи доводяться чути скарги на погану пам'ять: прочитав книгу

і майже нічого не запам'ятав. Причина такого явища зазвичай криється не в слабкій пам'яті, а в недостатніх вольових зусиллях щодо запам'ятовування матеріалу, у відсутності психологічної установки на запам'ятовування під час читання.

Крім волі і установки на запам'ятовування, існує ще один спосіб, який полегшує роботу пам'яті – самоконтроль за тим, чи зрозуміле те чи інше твердження автора. Якщо на поставлені запитання можете дати повні відповіді, якщо головне з прочитаного відтворюється в пам'яті, ви працюєте так, як треба. Такий самоконтроль повинен супроводжувати процес читання від початку до кінця.

Розглянувши основний зміст першоджерела, студент підходить до заключного етапу самостійної роботи над ним – конспектування. Чому так важливо вести запис прочитаного?

Без запису не можна зрозуміти і точно сформулювати твердження, засвоїти ідейний зміст твору. Записи організують, полегшують засвоєння матеріалу, активізують увагу, полегшують розумову працю. Конспектування – це не механічний процес виписування цитат, а творчий процес засвоєння матеріалу. Всякий запис потребує попередньої переробки в свідомості тих думок, ідей, які ми збираємося занести до зошиту. Вдумливе конспектування не тільки допомагає засвоїти зміст твору, але й підвищує культуру розумової роботи, дисциплінує мислення, знайомить з методами доказів, які застосовуються видатними авторами. Без запису буває важко скласти цілісне уявлення про книгу. Записи полегшують виявлення внутрішньої логіки, структури.

Значення конспектування полягає в тому, що записи позбавляють нас потреби запам'ятовувати, забезпечуючи безпомилкове відтворення в пам'яті дати події, складання її правильної оцінки, точну передачу змісту теоретичного матеріалу. Конспектування допомагає поглиблено вивчати історичні події. Крім цього, постійне формулювання своїми словами основного змісту книги сприяє

розвитку культури мови, спонукає до вироблення власного стилю та його вдосконалення.

Проте значення конспекту не тільки в цьому. Конспект є опорою для пам'яті. Він дозволяє пригадати зміст того чи іншого твору. Це дуже важливо під час складання заліків та іспитів. Студент, що систематично конспектує першоджерела, набагато краще підготовлений до семінару, заліку та іспитів порівняно з тими, хто обмежувався тільки читанням літератури. Користуючись конспектом, такий студент легко пригадає зміст вивчених першоджерел.

Конспект можна вважати індивідуальним навчальним посібником. Але він цілком виправдовує себе тільки в тому випадку, коли складений у результаті серйозної самостійної роботи над першоджерелом. Між іншим, студент, навіть той, хто добре вивчав літературу, конспектуючи її, робить серйозні помилки. Найпоширеніша з них – переписування твору. Не зрозумівши головних положень книги, не виокремивши їх і не засвоївши, не прочитавши працю до кінця, деякі студенти починають робити записи, розраховуючи, таким чином, скоротити час на самостійну підготовку завдання. Таке конспектування навіть шкідливе: воно лише створює видимість роботи. Складений таким чином конспект буває об'ємним, але малоефективним. Витрати часу на його складання непомірно великі, тому що основні зусилля спрямовувалися на механічне переписування першоджерела. До того ж через неможливість переписати все конспект, як правило, стає безсистемним, у ньому не відділено головне від другорядного.

Інша крайність – короткі записи окремих положень, цитат, не пов'язаних між собою. До того ж цитати виписуються не за ознакою їх змістового навантаження, а за їх мовною яскравістю та іншими зовнішніми ознаками. Такий формальний конспект відображає формальний підхід до вивчення теми.

Трапляється ще один безрезультатний метод конспектування. Це переписування популярних брошур, статей із газет, журналів та підручників.

Отже, конспект – це стисле викладення основних питань, ідей, проблем книги, статті, документа. Конспект є довідковим матеріалом, який полегшує

підготовку до семінарського заняття або екзамену. Він повинен охоплювати головні проблеми і напрями вивченого матеріалу, обґрунтовувати основні положення за допомогою виписаних фактів, даних статистики тощо.

Як вести записи і конспектувати першоджерела? Форма і засоби роботи значною мірою залежать від світогляду, індивідуальних здібностей, навичок роботи з книгою. Водночас існують і деякі загальні методичні рекомендації та засоби самостійної роботи з першоджерелом, дотримання яких сприяє роботі. Розглянемо найбільш важливі.

До записів варто переходити тільки після того, як твір прочитано повністю, у свідомості чітко окреслено його логічний план, зрозумілі й засвоєні основні положення книги. Досвід показує, що до конспектування джерела треба переходити не під час першого читання, а за повторного.

Кожний запис повинен починатися своєрідним паспортом джерела, у якому наводиться повна назва конспектованого твору, автор, видавництво, рік видання, а також рік написання, якщо він не збігається з роком видання.

Якщо твір має декілька глав та розділів усередині кожної глави, то треба додержуватися в конспекті структури роботи, виписуючи назви глав та розділів. Заголовки треба виділяти окремо.

Основні ідеї першоджерел мають бути викладені своїми словами. Конспектування має відбуватися цілеспрямовано. Студент повинен заздалегідь уявляти, які аспекти, положення роботи несуть найбільш важливе навантаження. Треба робити лаконічні записи, виділяючи і записуючи тільки найістотніше, випускаючи другорядні аргументи і деталі. Дуже великий конспект дає мало користі. Ним важко користуватися. Часу на прочитання потрібно не менше, ніж для повторного прочитання оригіналу. Досвід підказує, що за обсягом конспект повинен бути меншим за твір приблизно в 10 разів.

Важливе значення має продумане оформлення конспектів, їх акуратне ведення. Записи доцільно вести в загальному зошиті, сторінки нумерувати, для того щоб швидко знайти потрібний матеріал.

Конспект не повинен бути суцільним текстом. Необхідно поділити його відповідно до плану книги, її структури. Досягається таке членування шляхом використання відокремленого запису положень. Рекомендується використовувати абзаци, виділяти рядки.

Отже, оформлення конспекту повинно бути чітким, наочним, забезпечувати зручність користування ним.

За різновидом оформлення конспекти поділяють на три види: текстуальний, вільний, змішаний.

Під час конспектування джерел з навчальною метою краще використовувати вільний або змішаний вид конспекту.

У вільному конспекті викладення змісту твору ведеться своїми словами, але не виключається використання і авторських фраз, висловів, цитат.

Складаючи вільний конспект, бажано не відходити від авторського плану книги або статті. Помилки припускають ті студенти, які складають конспект відповідно до плану семінару, не дотримуючись логічної структури джерела. Вільний конспект дає змогу краще зрозуміти і запам'ятати прослухане чи прочитане.

Змішаний конспект поєднує позитивні можливості не тільки вільного конспекту, але й інших видів запису. У змішаному конспекті допускаються записи у вигляді плану, цитат, виписок та схем, складених на основу авторського тексту.

Таким чином, запис прочитаного, у якій би формі він не проводився, – це результат тривалої, самостійної, творчої праці з вивчення та засвоєння джерела, важливий етап самостійної роботи.

5 ПОШУК ДЖЕРЕЛ У БІБЛІОТЕКАХ

Важливою складовою СРС є пошук бібліографічного матеріалу для семінару, тестування, контрольної роботи, екзамену тощо. Як правило, студенти заздалегідь отримують від викладача плани семінарських занять, де подано список основних джерел, методичні рекомендації для вивчення тем навчальної програми з «Красзнавства». Якщо студент самостійно готується до тестування, контрольної роботи чи екзамену, він завчасно забезпечується і контрольнo-екзаменаційними питаннями, і списком рекомендованих джерел.

До відома студентів: методичні рекомендації орієнтують студента на правильне вирішення конкретного завдання, допомагають організувати самостійну роботу, зробити її цілеспрямованою, націлити індивідуальне мислення на аналіз і систематизацію матеріалу.

У вищому навчальному закладі студент повинен навчитися самостійно здійснювати пошук необхідного історичного матеріалу. Розібратися у величезному інформаційному книжковому масиві допомагають набуті довідково-бібліографічні навички. Студент має знати основні вимоги бібліографії, вміти користуватися каталогами, бібліографічними картками, замовляти необхідні книги, застосовувати науковий апарат і бібліографічні видання довідково-інформаційного спрямування. На початковому етапі такий вид самостійної роботи може викликати певні труднощі, тому треба звертатися за допомогою до бібліотекарів-консультантів, які допоможуть знайти необхідну літературу, а також засвоїти принципи роботи з бібліотечними каталогами. Надалі студент повинен прагнути самостійно відшукувати необхідні джерела.

Для того щоб знайти потрібну книгу, треба навчитися користуватися бібліотечними каталогами. У сучасних бібліотеках існують різні види каталогів:

- 1) алфавітний;
- 2) системний;
- 3) алфавітний каталог періодичних видань;

- 4) алфавітний каталог авторефератів і дисертацій;
- 5) алфавітний каталог іноземної літератури;
- 6) алфавітний каталог нових надходжень тощо.

Усі вони становлять наявний перелік літератури, яка зберігається в бібліотеці. Кожен каталог складається з карток, які містять основну інформацію про те чи інше джерело (автора, заголовок, місце видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок, бібліотечний шифр тощо).

В алфавітному каталозі картки розміщені в алфавітному і, водночас, – зворотно-хронологічному порядку прізвищ авторів або ж заголовків книг. Знаючи прізвище автора й назву книги, студент звертається до алфавітного каталогу.

Системний каталог містить бібліографічні картки відповідно до їх змісту, тобто за періодами чи проблемами краєзнавчої тематики. Такий каталог складається за певною схемою. У системному каталозі книги відображено українською та іноземною мовами.

Після того як знайдено необхідну інформацію, студент повинен правильно оформити замовлення на відповідну літературу: вказати номер бібліотечного квитка, дату, своє прізвище та ініціали, шифр книги, прізвище її автора, назву, рік і місце видання, необхідний том тощо.

Відомо, щоб набути глибоких та системних знань з краєзнавства, недостатньо прослухати курс лекцій та вивчити підручник. Студент повинен сумлінно і з відповідальністю працювати з письмовими джерелами, які становлять основу вірогідних історичних знань. Цілісне вивчення першоджерел допоможе скласти комплексне уявлення про той чи інший історичний документ, максимально повно й об'єктивно відтворити історичну добу, що вивчається. Студент повинен усвідомлювати, що під час самостійної роботи відбувається не лише пізнання історичного змісту джерела, а і його аналіз та оцінка. Необхідно враховувати, що кожне історичне джерело – продукт своєї епохи. Це означає, що студент повинен його сприймати критично, формувати й удосконалювати навички культури мислення в інтерпретації чужих думок, ідей

та суджень. Уміння аналізувати прочитане й робити правильні акценти та висновки – кінцева методологічна мета самостійної роботи над історичними джерелами.

У провідних закладах вищої освіти України під час вивчення дисципліни «Краєзнавство» обов'язково радять користуватися спеціальними виданнями, у яких пояснюються основні історичні терміни, поняття, визначення, концепції, явища, подаються хронологічні таблиці, карти, цитати, наводяться біографії історичних діячів України тощо.

Таким чином, важливою складовою самостійної роботи є пошук бібліографічного матеріалу з теми семінару, контрольної роботи, тестування чи іспиту. Уміння користуватися бібліотечними фондами – запорука успішної підготовки до поточних занять, підсумкових екзаменів. Набуті навички самостійної роботи в бібліотеці відкривають перед студентом широке поле науково-пізнавальної діяльності з вивчення дисципліни «Краєзнавство».

6 ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

У процесі вивчення дисципліни «Краєзнавство» передбачається написання і захист реферату. Його написання є складовою СРС над курсом «Краєзнавство». Під рефератом розуміють тематичний конспект, створений під час самостійної роботи. Реферат – спроба самостійного вивчення конкретно-історичної проблеми. Робота над ним дає змогу вивчити необхідні джерела та науково-історичну літературу. Підготовка реферату створює умови для комплексного використання навичок роботи з літературою, розвиває аналітичне, самостійне мислення, вчить логічно й аргументовано висловлювати свою думку письмово.

Спочатку треба обрати конкретну тему, чітко її сформулювавши. Студент повинен продумати, які питання та в якій послідовності треба розкрити. Під час написання реферату необхідно зупинитися на порівняно невеликому історичному відрізку часу. Структурно складові частини рекомендується будувати за проблемно-тематичним принципом. Він дає змогу врахувати особливості обраної теми і в процесі написання успішно вирішити всі складові наукової проблеми.

Студентові необхідно дотримуватися правильної, пропорційної побудови реферату. Мова йде про його структуру. Структура реферату така: титульний аркуш, зміст, вступ, 2–3 розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг реферату – до 15–20 сторінок, із них до 4 сторінок – вступ, 15–17 сторінок – основний текст, одна сторінка – висновки. Відлік сторінок починають з титульного аркуша, проте титульний аркуш і аркуш «ЗМІСТ» не нумерують, а починають із третьої сторінки – «ВСТУП» – у верхньому правому кутку із цифри «3».

У вступі зазначають актуальність теми, особисте ставлення до обраної проблеми, хронологічні й територіальні рамки дослідження. Потім подають аналіз використаних джерел, вказуючи внесок кожного автора в розкриття проблеми. І нарешті, визначають мету й завдання роботи. Кожен розділ, як

правило, розкриває суть одного із завдань, і завершується загальним висновком. У висновках до реферату підводять загальні підсумки роботи.

Обов'язковою умовою для написання реферату є текстові посилання на використані джерела. Наприкінці речення ставлять квадратні дужки, у яких зазначають порядковий номер появи в тексті джерела і сторінку, з якої зроблено пряме цитування тексту чи передається суть матеріалу (наприклад, [4, с. 37]).

Список використаних джерел складають відповідно до появи посилань у тексті, зазначаючи загальну кількість сторінок книги чи статті:

1. Абрамов В. В. Діяльність туристської самодіяльної організації : підручник / В. В. Абрамов ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 301 с.

2. Андрусишин Б. І. Основи правознавства : підруч. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б. І. Андрусишин, С. О. Берендєєв, Р. В. Губань. – Ірпінь (Київ. обл.) : Перун, 2017. – 207 с. : іл., табл., схеми, портр.

3. Протоколи засідання комісій по утворенню Української національної бібліотеки. Чернетки, 1918. – Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 1235 Грушевські – історики та філологи, 1830–1958 рр., оп. 1, спр. 1055, 4 арк.

Кількість використаних джерел – не менше 5-ти. При цьому, по можливості, бажано використати найновіші видання. Оцінка за виконання реферату залежить від дотримання всіх зазначених вище вимог і успішного захисту. Виступ (до 10 хв) має містити основні положення реферату. При цьому особливе значення має вільне володіння матеріалом, уміння аргументовано обстоювати свою думку й зацікавити аудиторію.

ДОДАТОК А

Зразок оформлення титульного аркуша реферату

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

Кафедра історії і культурології

РЕФЕРАТ

на тему

«ЗАСНУВАННЯ МІСТА ХАРКОВА»

Виконав: студент I курсу ННІ АДОМ

В. О. Петренко

Перевірив: доц. В. В. Жигло

Харків

ХНУМГ ім. О. М. Бекетова

2024

Електронне навчальне видання

Методичні рекомендації
для організації самостійної роботи
із навчальної дисципліни

«КРАЄЗНАВСТВО»

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, заочної і дистанційної форм навчання усіх фахових спрямувань Університету)

Укладач **ЯЦЮК** Микола Володимирович

Відповідальний за випуск *М. В. Яцюк*

Редактор *О. А. Норик*

Комп'ютерне верстання *М. В. Яцюк*

План 2022, поз. 430М

Підп. до друку 15.12.2024. Формат 60 × 84/16.

Ум. друк. арк. 1,6.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.